

MARCHUT RÉKA

Raoul Bossy naplójának magyar vonatkozásai (1941–1943)

1940. augusztus 30. „A románok történetének mind ez ideig legfeketebb napja.”¹ – olvashatjuk az akkori római román követ, Raoul Bossy korabeli szavait. „Így gyáván, csalással és rajtakapással, mint a rabló az erdő sűrűjében, ölték meg ideiglenesen Nagy-Romániát, először Sztálin, majd Hitler és Mussolini, Ribbentrop és Ciano által. De a történelem igaz útra fordulása meghozta Románia sebeinek első gyógyulását, és egész Erdély visszatért az anyaföld méhébe, várván azt a napot, amikor az ország testéből kiszakított többi rész is újra meg fogja találni történelmileg pontos helyét”² – olvashatjuk ugyanerről a napról és a következményeiről a visszaemlékező szavait.

Hory András volt bukaresti követ, a Turnu Severin-i tárgyalásokon a magyar delegáció vezetője pedig ekképp emlékezett: „Délután 15 óra 15 perckor Újpétery Elemér, Csáky [István – M. R.] személyes titkára lépett be a részünkre kijelölt váróterembe, és boldogan újságolta: »Nagyvárad, Kolozsvár, Szatmárnémeti és az egész Székelyföld a mienk!« Ezzel már szaladt is, hogy a

* MTA TK, a tanulmány az OTKA PD 112304 sz. projekt keretében készült.

¹ Raoul Bossy: *Amintiri din viața diplomatică* [Emlékezések a diplomáciai életből]. Sajtó alá rendezte és jegyzetelte: Stelian NEAGOE. Humanitas, București, 1993. II. 282. és *Recollections of a Romanian Diplomat, 1918–1969. Diaries and Memoires of Raoul V. Bossy*. [Egy román diplomata visszaemlékezései 1918–1969. Raoul V. Bossy emlékiratai és naplói]. Szerk. és ford.: G. H. és M. A. Bossy. Hoover Institution Press, Stanford, 2003. II. 366.

² *Recollections...* I. m. 284., 367.

döntés eredményét Budapestre megtelefonálja. Ezt a pillanatot sohasem felejttem el.”³

Az az antagonisztikus ellentét, amely Trianon óta jellemezte a magyar–román kapcsolatot, a második bécsi döntés nyomán szerepcserével tovább mélyült a második világháború éve alatt. Ebben a helyzetben került Raoul Bossy a berlini román követ-ség élére 1941 márciusában.

A tehetséges karrierdiplomata egyetemes és magyar történeti szempontból is értékes, bőséges emlékirat- és naplófolyamot hagyott az utókorra, melynek eredetijét a stanfordi Hoover Intézet őrzi. Több részlete román és angol kiadásban is napvilágot látott.⁴ Magunk elsősorban a napló román edícióját vesszük górcső alá. A román nyelven kiadott emlékirat az 1918–1940 közötti időszakot tartalmazza, míg a napló 1940–1969 között íródott. Terjedelmes naplóról van szó, ám a naplóbejegyzések gyakoriságát és terjedelmét tekintve nem arányos. 1948–1949-ig viszonylag rendszeresen vezetett, később nagy kihagyásokkal és sok esetben röviden lejegyzett szöveg. Feltételezhetően ekkor kezdhette el papírra vetni a visszaemlékezéseit. Azt nem tudjuk, hogy Bossy mikor kezdett el naplót írni. Teljesen biztos, hogy nem 1940-ben, hanem már évekkel azelőtt is írt, ugyanis az angol kiadásban elszórtan a korábbi időszakhoz is találunk naplóbejegyzéseket.

Felmerül a kérdés, hogy mit szeretnénk ezzel a naplóval kezdeni, mi a célunk vele. A naplót történeti forrásként használjuk, hogy kellő forráskritikával közelebb juthassunk a múlt valóságához, jelen esetben a magyar–román kapcsolatok mélyebb megértéséhez. Ezzel tudatosan is vállalom azt, hogy a manapság oly divatos posztmodern szemlélettől eltérően, mely szerint „naplót azzal a határozott szándékkal veszünk kezünkbe, hogy

³ HORY András: *Bukaresttől Varsóig*. Sajtó alá rendezte, jegyzetelte, a bevezető tanulmányt írta: PRITZ Pál. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 346. Idézi: L. BALOGH Béni: *A második bécsi döntés: amikor Hitler ceruzája vastagon fog*. <http://itthon.transindex.ro/?cikk=12262> (Letöltve: 2016. 05. 23.)

⁴ Lásd az 1. lábjegyzetben említetteket, illetve a román naplót: Raoul Bossy: *Jurnal (2 noiembrie 1940 – 9 iulie 1969) [Napló (1940. november 2. – 1969. július 9.)]*. Sajtó alá rendezte: Ion MAMINA. A bevezető tanulmányt írta: Florin CONSTANTINU. Editura Enciclopedica, București, 2001. (A továbbiakban: *Jurnal*)

segítségével megalkossuk a történelem szubjektív fogalmát”,⁵ igenis a múlt megismerésére törekszem a napló segítségével is, azzal együtt, hogy kellő alázattal belátható, hogy a múlt valóságát a maga totalitásában nem tudjuk megismerni.

A hazai történetírás – kevés igazán jó példától eltekintve⁶ – inkább a követek tevékenységére, mint a személyükre összpontosít. Az emlékirat- és naplókiadás azonban Romániában a rendszerváltást követően lendületet vett, és a 20. század első felére vonatkozó írások közül több ekkor jelent meg. A diplomaták naplói közül Bossyé mellett mindenképp meg kell említenünk Constantin Argetoianu⁷ és Grigore Gafencu⁸ naplóit; az emlékiratok közül pedig szintén Argetoianu,⁹ valamint Nicolae Titulescu,¹⁰ Valeriu Pop¹¹ és Ion Gheorghe¹² visszaemlékezéseit. A viszonylag nagy számú román edíciót többnyire Stelian

⁵ GYÁNI Gábor: A napló mint társadalomtörténeti forrás. In: Uó: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 149.

⁶ A hazai történettudományban négy jelentős kivétel is van a 20. századra vonatkozóan. Az egyik: *A madridi követségtől Mauthausenig. Andorka Rudolf naplója*. Összeáll.: LŐRINCZ Zsuzsa. Kossuth Kiadó, Budapest, 1978. A második a már említett Hory András-emlékirat (HORY András: I. m.). A harmadik Barcza György, akinek emlékiratát Bán D. András adta ki (BARCZA György: *Diplomataemlékeim*. I–II. Európa-História, Budapest, 1994.), eddig kiadatlan naplójával pedig Pritz Pál foglalkozott behatóbban több tanulmányban. A tanulmányok egybeszerkesztett változatát lásd PRITZ Pál: Barcza György és a két nagy háború. In: Uó: *A relativizálás elfogadhatatlansága*. Nemzetközi Magyarorságtudományi Társaság, Budapest, 2016. 281–390. A negyedik pedig Szegedy-Maszák Aladár emlékirata Csorba Lászlónak és Szegedy-Maszák Mihálynak köszönhetően (Az ember ősszel visszanéz... I–II. Európa-História, Budapest, 1996.).

⁷ Constantin ARGETOIANU: *Însemnări zilnice* [Napi jegyzetek]. Sajtó alá rendezte: Stelian NEAGOE. Editura Machiavelli, București, 1998.

⁸ Grigore GAFENCU: *Jurnal, iunie 1940–iulie 1942*. [Napló, 1940. június–1942. július]. Szerk.: Ion ARDELEANU–Vasile ARIMIA. Globus, București, 1991.

⁹ Constantin ARGETOIANU: *Pentru cei de mâine* [A holnapiaknak]. Sajtó alá rendezte: Stelian NEAGOE. Humanitas, București, 1991.; Uó: *Memorii* [Emlékezések]. Sajtó alá rendezte: Stelian NEAGOE. Editura Machiavelli, București, 2008.

¹⁰ Nicolae TITULESCU: *Politica externă a României* [Románia külpolitikája]. Szerk.: Ion M. OPREA. Editura Enciclopedica, București, 1994.

¹¹ Valeriu POP: *Amintiri politice 1936–1945*. [Politikai emlékek 1936–1945]. Szerk.: Florin CONSTANTINIU–Sanda POP. Editura Vestala, București, 1999.

¹² Ion GHEORGHE: *Un dictator nefericit. Maresalul Antonescu. Calea României spre Statul satelit* [Egy szerencsétlen diktátor. Antonescu marsall. Románia

Neagoe történésznek köszönhetjük. Egy saját kiadót is létrehozott, az Editura Machiavellit, amelynek egyik profilja e naplók és emlékiratok kiadása. Emellett megemlítendő az ilyen művekre szintén nagy hangsúlyt fektető Humanitas és a Polirom kiadó is. Nem túlzás, ha a napló- és memoárkiadás reneszánszáról beszélünk a rendszerváltást követően.

Az említett diplomatanaplóknak és -visszaemlékezéseknek közös jellemzője, hogy a magánember kevésbé rajzolódik ki belőlük, a hangsúly a diplomáciai tevékenységen van. Bossy esetében sincs ez másként. Naplójában, majd emlékiratában is a diplomáciára fókuszál, tudatosan fel is vállalva azt, hogy ezt a jövőendő olvasójának szánja. Magánéleti eseményekről is ír, de csak vázlatosan. Mivel a napló stílusa igen száraz, nem gondoljuk azt, hogy terápiás céllal írná, és azt sem, hogy az öngigazolás hajtaná, sokkal inkább az önkifejezés eszköze, azzal együtt, hogy tisztában van vele, később olvasóközönsége lesz.¹³ Nyelvezetét, stílusát tekintve naplója nem szépirodalmi alkotás,¹⁴ ám a maga száraz tárgyilagosságával a történészek számára fontos forrásul szolgál.

Míg a román kiadásokban egyértelműen különválik a napló és az emlékirat, az angol esetében nagyon résen kell lennie az olvasónak, hogy mit olvas. Néha maga a fogalomhasználat árulkodó. Magyar szempontból talán a legjelentősebb ilyen szóhasználat a bécsi döntés (arbitraj) vagy diktátum (dictat) különbözősége. A naplóban Bossy soha nem használja a diktátumot, mindig a döntésről szól, az emlékiratban azonban már diktátumnak érzi a döntést.¹⁵ Az olvasó ugyancsak gyanakodhat,

útja a szatellitállam felé]. Szerk.: Stelian NEAGOE. Editura Machiavelli, București, 1996.

¹³ Lásd erre Pritz Pál e lapszámunkban olvasható bevezető tanulmányában a naplóírás motivációjának négy kategóriáját (4–6.)

¹⁴ Szépirodalmi igényű naplók vizsgálatát lásd Peter Pastor (116–134.), Sipos Balázs (159–186.) és Széchenyi Ágnes (187–204.) e lapszámunkban olvasható tanulmányaiban.

¹⁵ A diktátumot a korabeli hivatalos román politika nem használta a bécsi döntésre. A Román Kommunista Párt Központi Bizottságának 1940. augusztus 31-i levele a helyi szervezetekhez azonban „imperialista diktátum”-ról szól. Az 1945-től berendezkedő új rendszer, majd a román történettudomány is a diktátumot használta, és sok esetben ma is használja. Azonban van már egy

ha az angol szövegben naplónak tűnő részben 1941. március 20-át tárgyaló napi jegyzetben azt olvassa, hogy „Ulrich von Hassell az emlékiratában [...]”.¹⁶ Egyértelmű, hogy 1941 márciusában Bossy nem tudhatta, hogy Hassell mit írt a naplójában Ernst Freiherr von Weizsäckerrel kapcsolatban. A román edíció ebből a szempontból sokkal megbízhatóbb, az emlékirat egyértelműen emlékirat, a napló pedig kétséget kizáróan napló. Ezért vizsgálom – ismétlem – a tanulmányban a román nyelvű naplót, annak is az 1941–1943 közötti részét, s a berlini évekre összpontosítok.

Raoul Bossy életéről elsősorban Stelian Neagoe kutatásaiból tudhatunk.¹⁷ A történettudomány mind ez idáig Bossyra mint diplomatára figyelt; mint történész kevés figyelmet kapott. Diplomáciai karrierje mellett főként a 19. századdal foglalkozó történeti munkákban teljesedett ki.¹⁸ Alexandru Popescu Bossy történészi jelentőségét egyenesen Mihail Kogălniceanuéhoz hasonlítja, ez azonban erős túlzás.¹⁹

olyan fiatalabb történészgeneráció, akik közül néhányan már a bécsi döntésről beszélnek.

¹⁶ „In his memoirs, Ulrich von Hassell accuses Weizsäcker of having broken off his friendship with former colleagues as soon as he sensed that they, headed by Hassell, wanted to counter the policies of Hitler and Ribbentrop in order to preserve peace and safeguard Germany's existence. Terms such as "cowardly" and "loutish character" often flow from Hassell's pen when he reports the attitude of "Ribbentrop's right hand" toward co-workers who were more independent or braver than he. But all that was a german concern, not a Romanian one.” (*Recollections* I. m. 396.) Hassellnek naplója van, nem emlékirata. Naplójáról lásd Eiler Ferenc tanulmányát e lapszámunkban (25-47.).

¹⁷ Egyrészt az emlékirathoz írt bevezető tanulmányból tájékozódhatunk (*Amintiri* I. m. 5–29.), valamint lásd még Stelian NEAGOE: Raoul Bossy – ambasador și istoric publicist. [Raoul Bossy – követ és történeti publicista]. *Revista de științe politice și relații internaționale* [A politikatudományok és a nemzetközi kapcsolatok folyóirata], 2008/2. 43–59.

¹⁸ Robert BORN–Ottmar TRASCĂ: Das Deutsche Reich, die Legionärsbewegung und die Ermordung des Ministerpräsidenten Armand Călinescu [A Német Birodalom, a légiómozgalom és Armand Călinescu miniszterelnök meggyilkolása]. *Revista Arhivelor* 2008/2. 274–275.

¹⁹ Bossy legjelentősebbnek tartott történeti munkája: *Politica externă a României între anii 1873–1880, privita dela Agenția Diplomatică din Roma* [Románia külpolitikája 1873–1880 között a római diplomata ügynökségből nézve]. Academia Română, București, 1928. Lásd még Alexandru POPESCU: *Istorici și diplomați (XVI.) „Generația de aur”*: „Expertiza” lui Raoul Bossy.

Bossy családi háttere, származása jó alapot jelentett egy sikeres diplomáciai karrierhez. 1894-ben született Bukarestben Olympia Boranescu és Vasile Bossy első gyermekeként. A Bossy család régi nagybirtokos moldvai család volt, édesapja az országos politika színterén tevékenykedett. 1884–1890 között parlamenti képviselő volt, a konzervatív ifjúság csoportját képviselte.²⁰ 1892–1893-ban Lascăr Catargiu kormányában²¹ az Igazságügyi Minisztériumban volt államtitkár. A bírói testületben végiglépkedte a hierarchia lépcsőfokait, 1905-ben tanácsos lett a Legfelső Semmitőszéknél. Fia a Sorbonne-on jogot tanult, majd diplomáciai tanulmányait is Párizsban végezte. 1918 februárjában lépett román diplomáciai szolgálatba, az 1920-ban megalakuló Averescu-kormányban²² pedig már Take Ionescu külügyminiszteri kabinetfőnöke lett. Aktív részese a kisantant létrehozásának. Pozíciója kedvezett a diplomáciai testületben való gyors haladáshoz, így 1921. november 1-jétől már II. osztályú követségi tanácsos, és így került a római követségre (1921–1923). Ezt követően még két alkalommal (1925–1927, 1939–1940) szolgált Rómában, utóbb már a követséget vezette. Első két alkalommal Alexandru Emanoil Lahovari (más formában Lahovary)²³ mel-

[Történészek és diplomaták (XVI.) „Az aranygeneráció”: Raoul Bossy „vizsgálata”]. *Ziarul de Duminică*, [Vasárnapi Újság], 2014. szeptember 14. <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/istorici-si-diplomati-xvi-generatia-de-aure-expertiza-lui-raoul-bossy-de-dr-alexandru-popescu-13252020> (Letöltve: 2016. 05. 28.)

²⁰ Vasile Bossy a *Junimea* nevű irodalmi egyesület tagja is volt, mely a 19. századi Románia legbefolyásosabb kulturális és politikai mozgalma volt. A konzervatív ifjúságot képviselte, mely bírálta a romantikusok túlzónak vélt „nyugatoságát”, és a nemzeti liberális vonallal szemben egy organikusabb, a parasztságot is magába foglaló fejlődési modellt képzelt el. Erről többek között lásd Zigu ORNEA: *Junimea și junimismul*. [A Junimea és a junimista mozgalom]. Editura Minerva, București, 1999, és egyik fő alakjának az emlékiratát: Jacob NEGRUZZI: *Amintiri din Junimea*. [Emlékezések a Junimeából]. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta: Ioana PARVULESCU. Humanitas, București, 2011.

²¹ Lascăr Catargiu négy alkalommal volt román miniszterelnök: 1866, 1871–1876, 1889, 1891–1895.

²² Alexandru Averescu három ízben vezette a román kormányt: 1918, 1920–1921, 1926–1927.

²³ Alexandru Emanoil Lahovari a román diplomáciai kar kiemelkedő egyénisége, aki több európai fővárosban, többek között Párizsban, Pétervárott és Rómában is szolgált. Első világháború előtti tevékenységéről lásd Alexandru

lett tanulhatta meg a diplomácia fortélyait. Második római ideje alatt köti meg Románia és Olaszország a barátsági és együttműködési szerződést, amelyben többek között Olaszország elismer-te Besszarábiát Románia integráns részének.

Időközben, 1925-ben, feleségül vette az egyik tekintélyes román arisztokrata család leányát, Senta Elisabeta Cantacuzinót, ezáltal is tovább betonozva a család közéletben betöltött presztízsét.²⁴ Házasságukból négy gyerek született.

1931 szeptemberében a Népszövetség román delegációjába küldték, ahol jó kapcsolatba került Nicolae Titulescuval, ám egy hónap múlva már a bécsi követség tanácsosa lett. 1932 októberében Titulescu átvette a román diplomáciai kar névleges stafétáját, és fontosnak tartotta a Szovjetunióhoz való közeledést.²⁵ Innen nézve értékelődött fel a finn főváros, ahol Romániának 1922 óta nem volt követsége.²⁶ 1934. április 9-én Titulescu ösz-

Emanoil LAHOVARI: *Note, amintiri, corespondența diplomatică oficială și personală (1877–1914)* [Jegyzetek, emlékek, hivatalos diplomáciai levelezés és személyes iratok (1877–1914)]. Szerk.: Rudolf DINU–Adrian-Bogdan CIOBANU. Editura Alexandru I. Cuza, Iași, 2013.

²⁴ Az arisztokrácia jelentőségéről a két világháború közötti Romániában lásd Sorin RADULESCU: *Die „überlebte” Elite. Rumänische Aristokratie in der Zwischenkriegszeit* [A „túlélő” elit. Romániai arisztokrácia a két világháború között]. In: *Eliten in Südosteuropa. Rolle, Kontinuitäten, Brücke in Geschichte und Gegenwart*. [Elitek Délkelet-Európában. Szerepek, folyamatosságok és hidak a történelemben és a jelenben]. Hrsg.: Wolfgang HÖPKEN–Holm SUNDHAUSEN. Südosteuropa Jahrbuch 29. München, 1998. 189–214. A magyar diplomáciai karban szolgálatot teljesített arisztokratákról pedig lásd PRITZ Pál: *Arisztokraták a magyar külügyi szolgálatban (1918–1944)*. In: *Uó: Magyar diplomácia a két háború között*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995. 19–36.

²⁵ Mind Magyarország, mind Románia csak 1934-től létesített diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval. Lásd *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez (1918–1945)*. Szerk.: PRITZ Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 437.; *Organizarea instituțională a Ministerului Afacerilor Externe. Acte și documente. II. 1920–1947*. [A Külügyminisztérium intézményi megszervezése. Akták és dokumentumok. II. 1920–1947.] Szerk.: Gheorghe NEASCU–Nicolae NICOLESCU–Ion MAMINA–George G. POTRA. Fundația Europeană Titulescu, București, 2006. 562.

²⁶ 1922. április 1-jén szűnt meg a román követség Helsinkiben. 1934 áprilisától 1940 októberéig folyamatos volt a román követség a finn fővárosban, ekkor újra megszakadt, majd 1941 júniusában újrainyitott a külügyi szolgálat. *Organizarea I. m.* 543–544. Az 1941-es újrafelállításáról lásd még Szabó György rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter curriculum vitaeje 1938-tól 1946-ig. In: *Iratok I. m.* 240. sz. irat 358–359. Magyarországnak sem volt 1928-ig Helsinkiben képvisellete, mert a balti államok ügyeit az észti fő-

tönzésére Bossy Helsinkibe vette útját azzal a küldetéssel, hogy javítsa a román–finn kapcsolatokat, és informálja a román kormányt a szovjet és balti diplomáciai manőverekről.

Miután Bossy két és fél évet eltöltött a finn fővárosban, Titulescu úgy gondolta, hogy a román diplomáciai kar legnehezebb posztját adja Bossynak, a budapesti követség vezetését, 1936. november 1-jétől.²⁷ Mielőtt elutazott volna, felkereste Nicolae Iorgát,²⁸ aki „elátkozott küldetés” (afurișită misiune) szavakkal „biztatta” a magyar fővárosba készülõ követet, és magát meg nem tagadva azzal riogatta, hogy a magyarok majd megmérgezik.²⁹

Ehhez képest Bossy kifejezetten meleg fogadtatásról számolt be emlékiratában. 1936. december 14-én Budapestre érkezve virágokkal fogadták õt és feleségét, a Ritz Hotelben megebédelték, majd elmentek a román követségre, a Horánszky utca 15. szám alá. Számukra különösen kedves volt ez az épület, mert egyik nagynénje építtette, Szent-Kereszty Mária bárónõ, a felesége nagymamájának (Ecaterina Ghica) leánytestvére.³⁰

városból, Revalból (Tallinból) intézték. Ennek székhelye került át 1928-ban Helsinkibe. Lásd *Iratok* I. m. 435.

²⁷ „[...] unul dintre cele mai dificile, dacă nu cel mai dificil post din diplomația română [...]” [„az egyik legnehezebb, ha nem a legnehezebb poszt a román diplomáciában”] – Stelian NEAGOE: *Amintiri din viața diplomatică* I. m. 50.

²⁸ Nicolae Iorga történész, 1931–1932-ben Románia miniszterelnõke, a már említett konzervatív junimista körhöz tartozott.

²⁹ *Amintiri*. I. m. 268.

³⁰ Uo. 269–270. A Ghica család amellett, hogy egy tekintélyes román arisztokrata család (Bossy feleségének, Sentának egyik ága Cantacuzino, a másik Ghica), abból a szempontból is érdekes, hogy itt született Vladimir Ghika, aki szintén diplomata volt mindaddig, amíg az ortodox hitrõl át nem tért a római katolikusra, és akkor pap lett. 2013-ban Ferenc pápa boldoggá avatta, és a román római katolikusok legnagyobb mártírja lett, miután 1954-ben a kommunizmus áldozataként a jilavai börtönben meghalt. Azért tartjuk fontosnak ezt megemlíteni, mert Raoul Bossy és családja mélyen hívõ ortodoxok voltak, és a Ghica család és a Habsburg-család közötti házasság (Ileana és Anton) nem kevés bonyodalmat okozott 1931-ben. Végül a sinaiai Peles kastélyban római katolikus rítusú esküvõt tartottak, melyet Vladimir Ghika celebrált. (*Amintiri*. I. m. 183–187.) A róla szóló gazdag szakirodalom közül a legújabb: Francisca BALTACEANU–Monica BROSTEANU: *Vladimir Ghika. Profesor de speranță* [Vladimir Ghika. A reménység professzora]. Editura ARCB, București, 2013.

Magyarországra érkezése után egy héttel a megbízólevelet már átadhatta a kormányzónak, a visszaemlékezéseiben mégis siránkozik, hogy Horthy Miklós őt mily későn fogadta. Személyes sérelmeit vetíti ki erre az eseményre, és igazából az Olaszországgal szembeni román kisebbség-érzés jelenik meg benne, amikor azt említi, hogy Vinci Gigliucci olasz követet, aki néhány nappal később érkezett, Horthy mégis ugyanazonnap fogadta, mint őt.³¹

Bossy három évig képviselte hazája érdekeit Budapesten, közben a nemzetközi politika hatalmasat fordult. A hitleri Németország hazánk közvetlen szomszédja lett, az ország területe a Felvidékkel és Kárpátaljával növekedett, és 1939. október 1-jén, amikor elhagyja Budapestet, Hitler már kirobbantotta a második világháborút.

Kétségtelenül nemcsak a korszak magyar külpolitikájának jelentette a csúcspontját, hanem Bossy személyes karrierjének is jelentős állomása volt az 1938 nyarán megkötött ideiglenes blei egyezmény.³² Román részről Bossynak közvetítőként nagy szerepe volt ebben (természetesen nem olyan, mint amilyennek azt emlékiratában túldimenzionálja), visszaemlékezése a román aspektus megértéséhez fontos forrásul szolgál. Néhány hónappal később a kisantant nem csupán virtuálisan, de facto is szétesik. Mindez Bossyt érthetően tölti el mély aggodalommal.

Országának „megcsonkítását” az „örök városból” nézhette végig az ottani román képviselő vezetőjeként. Ám nem passzívan szemlélte, hanem igen aktívan tevékenykedett. Rövid intermezzóként 1940. augusztus 7-én Budapestre érkezett tárgyalni

³¹ „Sunt primit după ministrul Italiei – prietenul Vinci – deși acesta sosise cu mai multe zile după mine! Italia este marea favorită la Budapesta, iar România...” [Az olasz követ – Vinci barátom – után fogadtak, bár az több nappal később érkezett, mint én! Olaszország Budapest nagy kedvence, de România...] A „több nappal később” már azért sem stimmel, mert Bossy is csak egy hete volt még Budapesten. *Amintiri*. I. m. 271.

³² Pritz Pál a blei egyezményt „a két háború közötti magyar diplomácia csúcsteljesítményének” értékelte. Lásd PRITZ Pál: *Magyarország helye a 20. századi Európában*. In: *Magyarország helye a 20. századi Európában*. Szerk.: PRITZ Pál, SIPOS Balázs és ZEIDLER Miklós közreműködésével. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2002. 32.

a területi kérdésekről, melynek eredménye – mint a bevezetőben olvashattuk – a románok addigi „legfeketébb napja” lett.

1940. október derekától rövid ideig, 1941 januárjáig Bernben volt követ, majd megkapta a román diplomácia akkori legnehezebb posztját, a berlini követség vezetését.³³ Nem sokkal később Koppenhágába is akkreditálták, de azt a feladatát is Berlinből látta el. Ám az alapvetően demokratikus értékrenddel bíró Bossy egyre kellemetlenebbül érezte magát Ion Antonescu marsall rendszerében, és emiatt 1943. június 15-ével beadta visszavonhatatlan lemondását. Antonescu azt csak néhány hónappal később fogadta el, de Bossy július 7-én elhagyta a német fővárost, és Lausanne-ba, Svájcba ment, ahol egy hét múlva megszületett negyedik gyermeke.³⁴

Bár 1943 őszén kinevezték öt vatikáni követnek, és akkreditációja is megvolt már, posztját visszautasította, és Svájcban a Nemzetközi Vöröskereszt román tagozatában tevékenykedett. 1946 végén hazahívták, de Bossy családi körülményeire hivatkozva nem ment vissza,³⁵ és svájci emigrációjából később sem tért haza. A román emigránsok körében vezető egyéniség volt 1975-ben bekövetkezett haláláig.

Magyar szempontból naplójának legizgalmasabb része az 1941–1943 közötti időszak. Bossy 1941. március 14-én úgy érkezik Berlinbe, hogy múltjának már van egy hároméves magyarországi időszaka is.³⁶ Berlini éveinek magyar vonatkozású

³³ Tanulmányomban ezt az időszakot vizsgálom behatóbban, ezért most nem térek ki ennek részleteire.

³⁴ *Jurnal*. I. m. 183. Raoul Bossy jelentése a román külügyminisztériumba, 1943. július 7. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (Külügyminisztérium Levéltára, továbbiakban AMAE) Fond Personal D77 Raoul Bossy Vol. I. 10.

³⁵ A berni követség távirata a román külügyminisztériumba 1946. december 23. Lásd AMAE Fond Personal D77 Raoul Bossy Vol. I. 30.

³⁶ A szakirodalom néhány napos eltéréssel adja meg Bossy berlini követi posztját. Van, ahol 1941. március 1. – 1943. június 15.-öt olvashatunk (*Organizarea* I. m. 546.), máshol 1941. március 19. – 1943. június 29. (*Handbuch der Diplomatie 1815–1963. Auswärtige Missionchefs in Deutschland und deutsche Missionchefs im Ausland vom Metternich bis Adenauer* [A diplomácia kézikönyve 1815–1963. Külföldi képviselővezetők Németországban és német képviselővezetők külföldön Metternichtől Adenauerig]. Hrsg.: Tobias C. BRINGMANN, Saur, München, 2001. 338.). A Román Külügyi Levéltárban található személyi fondja az előbbi erősíti meg: AMAE Fond Personal D77 Raoul

eseményeiből is látható, hogyan változott hozzáállása a német politikához, a román kormányhoz és a saját feladatához. A birodalmi fővárosba való érkezésekor hatalmas előnnyel lát neki feladatai intézéséhez, a problémák megoldásához, azzal együtt, hogy tudja: Adolf Hitler Németországában nem lesz könnyű dolga. A „náci eszközöket” már ott-tartózkodása elején is sérelmezte.³⁷

A németekkel való relációban a magyar–román viszony, benne a területi integritás a kulcskérdés, és ez tulajdonképpen ebben az időszakban nem is változik. 1941-ben Bossy még komolyan hitte azt, hogy tenni tud a hazájáért Berlinben, 1942 őszére ez a hite már megtört, 1943-ra pedig személyisége megkeseredett. Míg 1941-ben a diplomácia eszköztárát felhasználva aktívan próbál Magyarországgal szemben eredményeket elérni, 1942 második felétől kezdve inkább csak az éppen felmerülő konfliktusokban tesz védekező lépéseket. Diplomáciai sikertelenségét tapasztalva a propaganda eszközeivel (sajtó, különféle rendezvények) próbál meg célt érni. Ezt ellenben nemcsak Budapest, de Berlin sem nézte jó szemmel.

A napló magyar vonatkozásait vizsgálva érdemes visszanyúlnunk az emlékiratnak a budapesti éveikhez, mert abból világosan látszik, hogy Bossynak nem elsősorban a magyar politika korifeusaival volt gondja, még csak azt sem mondhatnánk, hogy különösképpen a magyar politikát kárhoztatta volna, sokkal inkább mint a román sebek előidézőjeként volt gondja Magyarországgal. De ez az ellenségkép mindvégig arctalan marad, a konkrét magyar személyekkel, akikkel Bossy kapcsolatba került, többé-kevésbé korrekt, némelyikükkel szinte baráti viszonyt létesített. Az emlékirata szerint:³⁸

- gr. Csáky István: fiatal, nőtlen, szép, kissé nőies.
- Kánya Kálmán: 67 éves, de többnek néz ki. Nőtlen, közeli család nélkül, csak a hivatásának él. Nagyon intelligens,

Bossy Vol I. 1. Ez természetesen nem mond ellent annak, hogy 1941. március 14-én érkezett Berlinbe, és 1943. július 7-én ment el. (*Jurnal*. I. m. 25., 183.) Megtehetette.

³⁷ Lásd 1941. május 31.–június 3. és 1941. július 27–28-i naplóbejegyzéseit. *Jurnal*. I. m. 49., 62–63.

³⁸ A sorrend az emlékiratban való előfordulás sorrendjét követi.

nagyon ügyes és kifinomult, az olykor elmaradhatatlan személyes bájával, megáldva szkepticizmussal és cinizmussal, amolyan „voltaire”-i. Nagyra tartotta Kányát.

- báró Apor Gábor: kiváló férfi, kifinomult, intelligens és békességes. Vele volt legjobb kapcsolatban a budapesti tartózkodása során, és kapcsolatuk később is megmaradt, mert erdélyi származású, és rokona Bossy unokatestvéreinek, a Szent-Keresztyeknek. Bossy egész családját ismerte. Bizalmas beszélgetéseket folytattak szinte családiasan.
- Vértessy Sándor: nagyon szimpatikus ember. A Theresianumban együtt volt Bossy nagybátyjával, Barbu Catargiuval és annak testvérével, Alexisszel. A legbarátibb kapcsolatot ápták egymással.
- Horthy Miklós: nagyon udvarias, osztrákos kellemesség jellemzi. Németül beszél a családjával. Egy igazi „gentleman”, a dzsentrí réteg tagja, középszerű intelligenciával, tapintatos és szívélyes.
- Darányi Kálmán: kellemes, csendes ember, aki Fogarasban tanult líceumban. Nagyon korrekt viszonyban voltak, Darányi többször ebédelt a román követségen.
- Kállay Miklós: jó kapcsolatban voltak egymással, és egymás melletti épületben dolgoztak a Horánszky utcában.
- gr. Bánffy Miklós: szimpatikus, idős ember, kifinomult és kulturált. Erdélyi származású.
- Bárdossy László: erdélyi román származású, szimpatizáltak egymással.
- gr. Bethlen István: a legtekintélyesebb magyar politikai szereplőnek tartja Bossy. Bethlen otthonában fogadta Bossyt, aki kiemelkedő egyéniségnek, kifinomultnak és udvariasnak tartotta őt.
- gr. Teleki Pál: erkölcsileg nagyra tartja, „de híján van annak a nagyszabásnak, amit egy kormányfőnek birtokolnia kellene”.³⁹ A nagyon becsületes ember belehalt a vállalt kötelezettségek megszegésébe.

³⁹ *Amintiri*. I. m. II. 117.

A naplóban ezek a személyek – ha egyáltalán megjelennek – szinte arc nélküliek. Csak periferikusan, egy-egy konkrét esemény szereplőiként foglalkozik velük. Itt Bossy nem jellemez, sokkal inkább szárazon leír. Kánya Kálmán, Vértessy Sándor és Darányi Kálmán a naplóban még említésre sem kerül, a családi barátoknak számító Apor Gábor is csak egyszer szerepel. 1948. november 8-án találkoztak Rómában a Föderalisták Európai Szövetségének Kongresszusán, ahol Bossy előadásában többek között Kossuth Lajost is citálta, amit Apor meleg kézfogással köszönt meg.⁴⁰ Az említett személyek közül Kállay Miklós az, akivel ugyan nem a berlini tartózkodása alatt, hanem Svájcban, az emigrációban kétszer is vacsorázik, 1954. január 5-én (asztaltársaságukban akkor Salvador Dalí is helyet foglalt) és 1957. május 1-jén.⁴¹

Természetesen a napló írásának ideje alatt más magyar személyek is kerülnek Bossy látóterébe. Érthetően az egyik legjelentősebb Sztójay Döme, akiről Bossy nem rest odaírni eredeti nevét is, Stoiaković, ezzel is rámutatva a magyar nemzetre, nacionalizmus egyik sajátos jellegzetességére. Már csak azért sem rest, mert Bossy nagyon jól tudta, hogy Berlin mennyire sérelmezte a névmagyarosításokat a magyarországi németek körében. Emlékiratából tudjuk, hogy Hermann Göring egyik alkalommal azt mondta az egyik magas rangú román tisztviselőnek: „Ti nem kötelezték egyetlen Müllert sem, hogy váljon Müllerescuvá, mint ahogy a jugoszlávok sem alakítják Mülleroviccsá, de Magyarországon minden Müllert köteleznek, hogy változtassa nevét Molnárra.”⁴² Természetesen Magyarországon nem kötelezték minden Müllert, hogy váljon Molnárrá, de megvolt rá a lehetősége, állami tisztviselői pozíció betöltésének viszont feltétele volt a névmagyarosítás.

Sztójay társaságában Bossy többször is volt berlini tartózkodása alatt, de egyetlenegyszer sem tesz említést arról, hogy

⁴⁰ *Jurnal*. I. m. 381–382.

⁴¹ Uo. 445., 472. A naplóban Bossy csak ezt a két alkalmat említi, persze az nem biztos, hogy nem volt több. Mint fentebb említettük, ebben az időszakban a naplót már nem oly rendszeresen vezeti.

⁴² *Amintiri*. I. m. I. 317.

beszélgettek volna, pedig az első találkozásuk alkalmával egy vasúti kocsiban utaztak többekkel együtt Berlinből Bécsbe 1941. március 24-én,⁴³ amikor Cvetković és Cincar-Marković aláírták a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozást.⁴⁴ A belgrádi puccsot (március 26-ról 27-re virradó éjszaka) követően Ribbentrop vacsorát adott Matsuoka japán nagykövet megérkezésének tiszteletére, ahonnan Bossy hiányolta a puccs nyomán a Führer különrepülőgépén Budapestre utazó Sztójayt. A román követ Sztójayhoz és a magyarokhoz való viszonyát az általában száraz naplót megtörő érzelmdús mondat rajzolja meg: „A magyar [Sztójay – M. R.] hiányzik: elrohant Budapestre, ahol a hiénák már várják, hogy ráronthassanak a dögnék vélt Jugoszláviára.”⁴⁵

Sztójayval való találkozása a másik nagy történelmi pillanatban, 1941. június 22-én történt. Éjjel negyed négykor Bossyt álmából keltették fel telefonon a német külügyminisztériumból, hogy Ribbentrop látni akarja. Ahogy megérkezik, rögtön Sztójayval fut össze, aki épp elmenőben volt.⁴⁶ A hazája megcsonkításától eleve sebzett Bossynak újabb csalódás, hogy Ribbentrop csak Sztójay után fogadja őt.⁴⁷ Bossy is, és szlovák kollégája, Matuš Černák is abban a meggyőződésben voltak, hogy a magyaroknak jobb pozíciójuk van Berlinben, mint a románoknak vagy a szlovákoknak.⁴⁸ Amikor 1941. június 11-én Ribbentrop és I. Antonescu Münchenben találkoztak a Szovjetunió elleni hadba lépés megbeszélése végett, a román

⁴³ *Jurnal*. I. m. 29.

⁴⁴ Ez másnap, március 25-én történt.

⁴⁵ „Ungurul este absent: s-a repezit la Budapesta, unde hienele așteaptă să se poată repezi pe presupusul hoit Iugoslav.” *Jurnal*. I. m. 31. Sztójay útjáról lásd *Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*. Összeállította, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta: JUHÁSZ Gyula–PÁMLÉNYI Ervin–RÁNKI György–TILKOVSKY LORÁNT. Kossuth Kiadó, Budapest. 1968. 372. sz. irat.

⁴⁶ Sztójay és Ribbentrop megbeszéléséről lásd *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. Sorozatszerkesztő: ZSIGMOND László. V. *Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig, 1940–1941*. Összeállította: JUHÁSZ Gyula. Sajtó alá rendezte: JUHÁSZ Gyula–FEJES Judit. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 862. sz. irat.

⁴⁷ *Jurnal*. I. m. 56.

⁴⁸ Uo. 75.

marsall Bossynak egyenesen szélsőségesen magyarofilnek nevezte a német külügyminisztert.⁴⁹ Természetesen Ribbentrop távolról sem volt magyarbarát, az ő irányvonalát, magatartását, hangnemét, stílusát a birodalmi érdekek határozták meg, és annak mentén tett néhol kedvezőbb gesztusokat hol a magyaroknak, hol a románoknak.

Amikor 1942. december 16-án Sztójay és Bossy újra találkozik Ribbentropnál, a koreográfia hasonló az előző találkozáshoz. Sztójay épp kijött a megbeszélésről, amikor Bossy bement. Bossy sok szempontból akkor már megtört lelkének mégis vigaszt adott, hogy míg magyar kollégájával a külügyminiszter fél órát beszélt, addig őrá ötvenöt percet szánt. Beszélgetésük legnehezebb része az lehetett, amikor Ribbentrop azt fejtette, hogy több román politikus a demokratikus hatalmak győzelmétől várja Románia jövőjét.⁵⁰ Nyilvánvalóan ezek közé tartozott Bossy is, és Ribbentrop ezt minden bizonnyal tudta is, ugyanis Bossy ekkor már több hónapja kérte felmentését a román kormánytól.⁵¹ A követ 1942 telén az észak-erdélyi románok sérelmeit már messze nem azzal az erővel és határozottsággal hozta elő német tárgyalófelének, mint tette azt 1941-ben, hanem sorukat szomorúan tudomásul véve beszélt róluk, de kevés volt az erő, hogy értük is beszéljen. „[...] merthogy a mi közvéleményünk állandóan feldúlt állapotban van a több mint százezer erdélyi menekült sorát látván, akik vonulnak az utcákon, és az utakon menedékhely nélkül, és azon hírek által, amelyek folyamatosan jönnek az észak-erdélyi románok könnyörtelen üldözéséről.”⁵²

A román és a magyar követ kapcsolatának a csúcsa lehetett, amikor 1941. szeptember 26-án egy fogadáson a német külügyi államtitkár, Weizsäcker egyik kezét Bossy, másik kezét Sztójay vállára tette egy közös fotó erejéig, de a fotó sikere érdekében rá kellett szóljon mindkét társára, hogy ne nézzenek oly ko-

⁴⁹ Uo. 53.

⁵⁰ Uo. 151–153.

⁵¹ Erről a későbbiekben részletesen lesz szó.

⁵² Uo. 153.

molyan, barátságosabban mosolyogjanak. („Aber bitte, nicht so ernst aussehen. Etwas freundlicher lächeln!”)⁵³

Természetesen a Bossy–Sztójay-viszonyt maradéktalanul nem lehet kivetíteni a magyar–román kapcsolatokra. Bár mindketten hazájuk képviselői voltak, mindkettőjükről elmondható, hogy nem simultak bele teljes mértékben országuk külpolitikai irányvonalába.

Erre is rámutat Bossy és Apponyi Antal kapcsolata. Apponyi Antalt Bossy Budapestről ismerte, 1942 telén gyerekei többször vendégeskedtek Apponyiéknál Gstaadban, Svájcban. Politikai nézeteik nagyon egy húron pendültek, náciellenes, anglofil beállítódásuk közös beszédtemát adott.⁵⁴ Apponyi 1943. június 1-jén feleségével Bossyéknál ebédelvén azt is felfedte előtte, hogy Barcza György, volt londoni magyar követ azt a megbízást kapta, hogy Svájcban kapcsolatokat létesítsen esetleges békefeltételekről, de nem járt sikerrel.⁵⁵

Bossy 1942 végén már biztosan tudott a magyar béketa-pogatózásokról, a románról viszont nem. 1942 decemberében már tudja, hogy Bethlen és Andorka Rudolf madridi követ a magyar kormány megbízásából Svájcban tárgyal, hogy felvesse a kapcsolatot a szövetségesek képviselőivel.⁵⁶ „De miért nem csináljuk mi is így? – teszi fel a kérdést Bossy. – Az egész románság Maniu körül van. Adja Isten, hogy ne öljék meg.”⁵⁷

⁵³ Uo. 75.

⁵⁴ Uo. 175–176.

⁵⁵ Uo. 177. Barcza György e megbízásáról lásd többek között JUHÁSZ Gyula (összeáll.): *Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1978.

⁵⁶ A magyar béketa-pogatózásokról lásd JUHÁSZ Gyula: I. m.; Uo: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Harmadik, átdolgozott kiadás. Kossuth Kiadó, Budapest, 1988. 285–286.; PRITZ Pál: *Magyar külpolitika 1941–1945*. In: *Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi tanulmányok*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2011. 131–148.; JOÓ András: *Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia 1942–1944*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.

⁵⁷ *Jurnal*. I. m. 150. Az erdélyi román Iuliu Maniut Bossy nagyra tartja. Ez abból a szempontból is kiemелendő, hogy az erdélyi románok és a regáti románok között az egyesülést követően – sokáig, a mai napig – komoly ellentétek feszültek. Bossy ezen túl tudott lépni. – Uo. 152–153. A Maniu körül kialakuló mítoszról lásd EGRY Gábor: *Etnicitás, identitás, politika. Magyar kisebbsé-*

Bossy ekkor még nem tudta, hogy Iuliu Maniu 1942 végén már két memorandumot is küldött az angol kormánynak, melyben a román nép náciellenességét bizonygatta.⁵⁸ A hivatalos román politika és Bossy kapcsolatának viszont fontos láttelepe, hogy Bossy nem tudott az új, bár titkos külpolitikai irányvonalról. Ebben természetesen benne van az a bizalmatlan és bizonytalan légkör is, amely ekkor már Bossyt körülvette Berlinből és Bukarestből is. És ugyanekkor indikátora ez annak is, hogy a magyar béketapogatózásokról mennyire hamar értesültek külföldön is, míg a románok nagyobb titokban „tapogatóztak”.

Észak-Erdély és Bánát tárgyában szeretném bemutatni, hogy Raoul Bossy milyen konkrét lépéseket tett a román érdekek érvényesítésére Berlinben, amikor még volt ereje és lehetősége.

Ebben az összefüggésben nem lényegtelen, hogyan vélekedett Bossy a Szent István-i gondolatról. Ezt emlékiratában fejtette ki az 1938-as Eucharisztikus Kongresszusra emlékezve.⁵⁹ Az egész kongresszusnak a velejét abban látta, hogy a magyarok életre akarják kelteni az államalapító politikai elképzeléseit. (Pontosabban szólva a neki tulajdonított elképzelésekről van szó. – M. R.) Azt mondta, nincs a világon még egy olyan nép, mint a magyar, amelyik annyira a régmúltban élne, és a legendákból táplálkozna. Azt természetesen nem teszi mellé, hogy a románok miért a dákoromán kontinuitás elvére építik nemzettudatukat. Bossy számára érthetetlen, hogy komoly politikai személyiségek és újságírók hogyan csinálnak egy ezer évvel ezelőtt élt hősből legendát, politikai realitást. Azzal sem tud mit kezdeni, hogy a magyarok miért nem hivatkoznak Károly Róbertre, Mária Teréziára vagy Ferenc Józsefre. Tudjuk, érzéketlensége abban a tényben gyökerezett, hogy az egyesült Romániának nem volt román uralkodó családból származó királya. Innen is láthatjuk történeti teljesítményének korlá-

gek nacionalizmus és regionalizmus között Romániában és Csehszlovákiában 1918–1944. Napvilág Kiadó, Budapest, 2015. 94–96.

⁵⁸ Lásd L. BALOGH Béni: *Küzdelem Erdélyért. A magyar–román viszony és a kisebbségi kérdés 1940–1944 között.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013. 258.

⁵⁹ *Amintiri.* I. m. 37.

taik. A románoknak, így Bossynak is, természetesen elfogadhatatlan volt a Szent István-i állameszméhez való ragaszkodás a revízió érdekében. A magyar politika illetékesei pedig az Új Hungária⁶⁰-elképzelésük hasznavehetetlenségét nem látták be. Bossy Weizsäckernek is elmondta, hogy a Szent István-i korona teóriáját abszurditásnak tartja.⁶¹ Ennek aktualitását az 1941. augusztus 20-i ünnepségek adták, amikor ez az érv látványosan a széles közvélemény előtt is megfogalmazódott.⁶²

És kik csinálják a magyar politikát? Killinger mondja, Bossy helyesli: „Magyarországon a politikát a grófok és a zsidók csinálják, akik nekünk kellemetlenségeket okoznak, és ezért mindig rossz kapcsolatokra törekszenek Romániával.”⁶³ Nyilvánvalóan ebben a formában ez nem igaz, de az igaz, hogy a visszaszorult arisztokráciának és az 1938-tól jogfosztó törvények sújtotta zsidóságnak lényegesen nagyobb élettere volt Magyarországon, mint a korabeli Romániában, nem beszélve a zsidóság németországi sorsáról.

A románok bár leseperték a Szent István-i állameszmére való hivatkozás jogosságát, ám cáfolására nem volt kidolgozott válaszuk. Három dolgot tettek: egyrészt folyton relativizálták azt aényt, hogy 1940-ben ők kérték Hitlertől a döntőbíráskodást, másrészt – miközben kisebbitették a dél-erdélyi magyarság jogos panaszait – az észak-erdélyi románok jogos sérelmeinek hangsúlyozásával presszionálták a németeket és az olaszokat. A legdöntőbb pedig az a szovjet fronton vállalt hatalmas véráldozatuk volt, amellyel a németeket az 1940-es döntés revíziójára remélték rávenni. Egy Gábor szerint a két világhábo-

⁶⁰ OTTLIK László: Új Hungária felé. *Magyar Szemle*, 1928. szeptember 1–9. Újraközi: *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993*. Szerk.: BALOGH Sándor–SÍPOS Levente. Gondolat Kiadói Kör–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2002. 555–562. A két világháború közötti dokumentumokat válogatta és jegyeztelte Pritz Pál.

⁶¹ *Jurnal*. I. m. 67.

⁶² Bossy számtalavirata a román külügyminisztériumnak 1941. augusztus 26. AMAE Fond 71/Germania Vol. 83. 365–366.

⁶³ „In Ungarn ist die Politik von Grafen und Juden gemacht, die uns Unannehmlichkeiten machen wollen und darum immer schlechte Beziehungen zu Rumänien zu haben trachten.” *Jurnal*. I. m. 27.

rú közötti román külpolitikai gondolkodásnak három lényeges összetevője volt: a félelem, a sérelem és a szuverenitás iránti igény.⁶⁴ A második világháború idejében – mondjuk – e harmadikat a területi integritás visszaállításának igénye váltotta fel, vagy másként mondhatjuk azt is, hogy magyarrevízió-ellenesből románrevízió-baráttá váltak. Ion Antonescu marsall több memorandumban fejtette ki, hogy nem fogadja el a második bécsi döntés által létrejött helyzetet. „Sem én, sem a nép nem fogadtuk el, és nem is fogadjuk el soha véglegesnek azt a helyzetet, amelyet találtam, és amely előtt meg kell hajolnom” – jelentette ki Antonescu 1941. március 25-i nyilatkozatában.⁶⁵ Jugoszlávia megtámadására készülve a németeknek is nagyon kellemetlen volt ez a nyilatkozat. Woermann külügyiállamtitkár-helyettes elmondta Bossynak, hogy Sztójay Weizsäckernél szót emelt a román revizionista kijelentés miatt, és a román követ csak a „kegyetlen” magyar üldözésektől felháborodott román közvéleménnyel tudott mentegetőzni.⁶⁶ Berlin nem engedhetett meg egy ilyen konfliktust Bukarest és Budapest között, ezért Weizsäcker azt válaszolta Sztójaynak: „egyebekben azonban a mostani időpontban, amikor a Balkánon más fontos és számunkra sokat ígérő problémák nyíltak meg, minden törekvésünk arra irányul, hogy a magyar–román differenciákat eltüntessük vagy legalábbis félretegyük”.⁶⁷ Erdmannsdorf budapesti követ szerint Teleki öngyilkosságában is benne van többek között a román államfő nyilatkozata.⁶⁸

1941. március–április nagyon mozgalmas volt Jugoszlávia megtámadása miatt Bossy számára is. A románok mindenképp el akarták kerülni, hogy a Bánát nyugati részébe a magyar csapatok bevonuljanak, mert féltek a további területvesztéstől. A

⁶⁴ EGRY Gábor: Sérelmek, félelmek, kisállami szuverenitás-dogma. A román külpolitikai gondolkodás magyarságképe a két világháború között. *Limes*, 2008/2. I. rész. 87–98.

⁶⁵ *Új Magyarság*, 1941. március 27. 5. Idézi L. BALOGH Béni: I. m. 141.

⁶⁶ *Jurnal*. I. m. 32.; Bossy távirata a külügyminisztériumnak 1941. március 30. AMAE Fond 71/Germania Vol. 90. 206–208.

⁶⁷ Weizsäcker feljegyzését Sztójayval folytatott megbeszéléséről lásd *Wilhelmstrasse*. I. m. 374. sz. irat.

⁶⁸ Erdmannsdorf távirata a külügyminisztériumnak 1941. április 4. Uo. 383. sz. irat.

követ utasítást kapott, hogy közölje Ribbentroppal, amennyiben a magyar csapatok bevonulnak a szerb Bánátba, Románia beavatkozik.⁶⁹ Bossy csak annyit tudott mondani, hogy a Bánátban nincs mit keressenek a magyarok, az mindig is egy politikai, gazdasági, adminisztratív egység volt, és amikor a békekonferencián kettéválasztották, Ionel Brătianu ajtócsapkodással távozott. Egyidejűleg Bossy átnyújtotta Antonescu marsall írását is, amelyben a magyar „kegyetlenkedésekről” számolt be. Ribbentrop átolvasta, és azt mondta, hogy mindkét oldalon vannak sérelmek, és most nem tud ezzel foglalkozni. Bossy az utolsó passzust homályban hagyva küldte haza jelentését, hiszen a teljes beszámoló eredménytelenségének lett volna a dokumentuma.

Hasonlóképpen manipulál április 5-én is, amikor hiába kért találkozót Ribbentroptól, az helyette a japán nagykövettel, Matsukával tárgyalt. A napló szerint a Külügyi Hivatalból Ritter követ felhívta őt, hogy Ribbentrop elnézést kér azért, mert nem tudja fogadni, de azt üzeni, hogy a magyaroknak nem engedik meg a szerb Torontál elfoglalását.⁷⁰ A távirata szerint ellenben Ribbentrop személyesen kért tőle elnézést.⁷¹

Fentebb már volt róla szó, hogy Bossynak jó véleménye volt Teleki Pálról, bár igazi államférfinak nem tartotta. Teleki halála – száraz sorain is átüt megrendültsége – fontos visszaigazolás volt Bossynak és a románoknak is, hogy a magyar csapatok bevonulása a Bánátba nem megengedhető.⁷²

Április 20-án, az ortodox húsvét alkalmával I. Antonescu újabb nyilatkozatot adott ki, amelyben Bossy szerint szó sincsen a bécsi döntésről, Weizsäcker viszont azt mondta, hogy a sorok között bizony a bécsi döntés semmibe vételéről van szó. A követ ekkor kifakadt, hogy nincs olyan román ember, aki ne

⁶⁹ *Jurnal*. I. m. 34.; Bossy távirata a külügyminisztériumnak 1941. április 4. AMAE Fond 71/Germania Vol. 82. 224.

⁷⁰ *Jurnal*. I. m. 35.

⁷¹ Bossy szigorúan bizalmas távirata a külügyminisztériumnak 1941. április 5. 9 óra AMAE Fond 71/Germania Vol. 82. 230.

⁷² *Jurnal*. I. m. 35.; Bossy szigorúan bizalmas távirata a külügyminisztériumnak 1941. április 5. 19 óra 50 perc AMAE Fond 71/Germania Vol. 82. 227–229.

érezné a bécsi döntés igazságtalanságát, aki ne akarna mindent megtenni, hogy ez ne maradjon így. A románság tragikus helyzetbe került, mert mind Magyarország, mind Bulgária el akarja nemzetietleníteni a határain belülre került románságot.⁷³ Még ha a németek fogékonyak lettek is volna a román sérelmek iránt (nem voltak azok), Antonescu újabb és újabb nyilatkozatai olyanmilyira terhesek voltak a Wilhelmstrassén is, hogy nem foglalkoztak érdemben a román államfő memorandumával.⁷⁴

A második bécsi döntés érvénytelenségét kimondó román nyilatkozat 1941. szeptember 15-én született meg, s egy memorandum csatolmányaként hozták az olasz és a német kormány tudomására. Azt természetesen egyik helyen sem fogadták el, így tovább mélyültek az ellentétek Berlin és Bukarest között. Weizsäcker ingerülten beszélt Bossyval, de megbeszélésük végül békésen zárult.⁷⁵

A diplomáciai huzavona tárgyalását, amely ebben a kérdésben Berlin–Budapest–Bukarest háromszögben zajlott, még tovább lehetne folytatni, ám úgy gondoljuk, talán ebből is látszik, hogy a román revízió érvei nem voltak kiforrottak, és főleg nem volt realitásuk, míg korábban a magyarnak sem, mindaddig, amíg Adolf Hitler úgy nem gondolta, hogy a magyaroknak szükségük van revíziós sikerekre a további együttműködés érdekében. Bossy valóban sok mindent megtett, de a diplomácia eszközei háborúban a háborús céloknak rendelődnének alá, és ezt a háborút nem Antonescu, hanem a nagyhatalmak vezérei diktálták.

Bossy berlini küldetésének második szakasza – mint már említettük – konfliktusoktól volt terhes, és ő maga kérte a felmentését. Emlékiratában döntését ekképp magyarázta: „Berlini posztomat politikai motivációk miatt utasítottam vissza. Több

⁷³ *Jurnal*. I. m. 41.; Bossy szigorúan bizalmas jelentése a külügyminisztériumnak a német–magyar kapcsolatokról 1941. április 22. AMAE Fond 71/Germania Vol. 82. 257–259.

⁷⁴ *Jurnal*. I. m. 41. Memorandum AMAE Fond 71/Germania Vol. 82. 277–283.; valamint Bossy távirata a külügyminisztériumnak 1941. április 24. Uo. 288.

⁷⁵ Minderről részletesen lásd L. BALOGH Béni: I. m. 150–157., a naplóban pedig: *Jurnal*. I. m. 72–74.

hivatalosan küldött táviratban rámutattam, hogy a kormánynak nem érdeke egy olyan diplomata megbízása a tengely egyik posztján, aki a teljes karrierjét a nyugati demokratikus hatalmakkal való szoros szövetség politikájának jegyében töltötte a kisantanttal és a balkáni antanttal.”⁷⁶

Ez egy teljesen érthető és elfogadható magyarázat lenne, ha nem ismernénk a naplót. Ebből láthatjuk, hogy egy igen hosszúságú, majd egyeztetendőnyi folyamat volt, hogy Bossy otthagyhata a berlini követséget. 1942. december 16-i bejegyzése szerint egészségi okokra hivatkozva kérte felmentését Antonescutól. Ezt megelőzően azonban már három szóbeli, egy távirati és egy magánlevélben is kérte, hogy hívják őt vissza Berlinből.⁷⁷ Levéltári forrás alapján egy konkrét konfliktus okán kérte a felmentését.⁷⁸ Bossyt tulajdonképpen a bukaresti német követ, Manfred von Killinger keverte gyanúba, aki szerint Bossytól származik a román kormány azon értesülése, hogy a németek a tél beállta előtt negyven százalékkal csökkentik a román hadsereg fejkvótáját, megzavarva ezzel az egyébként sem feszültségmentes román–német viszonyt. A napló szerint 1942. október 12-én Razmerita generális adta át Mihai Antonescu utasításait: Bossy és Ion Gheorghe katonai attasé tegyék szóvá a Wilhelmstrassén a kvótacsökkenést, majd huszonnégy órán belül jelentse az eredményt.⁷⁹

Bossy tulajdonképpen ugyanezt a történetet, megfogalmazásban is nagyon hasonlóan adta elő említett október 22-i táviratában, és egyben nehezményezte Killinger eljárását. A követ érezte, hogy Berlinben fogy körülötte a levegő, és a bizalmatlan légkörben nem tudja munkáját kellőképpen ellátni.⁸⁰ Ebben

⁷⁶ Stelian NEAGOE: *Amintiri din viața diplomatică*. I. m. 51.

⁷⁷ *Jurnal*. I. m. 151.

⁷⁸ Raoul Bossy távirata Mihai Antonescunak 1942. október 22. AMAE Fond 71/Germania Vol. 90. 257–261.

⁷⁹ *Jurnal*. I. m. 139–140.

⁸⁰ 1942. szeptember 22-én – Bossy akkor épp Koppenhágában volt (*Jurnal*. I. m. 132.) – volt egy megbeszélés Ribbentrop és Mihai Antonescu között Berlinben, ahol a német külügyminiszter első pontban tette szóvá Bossy magatartását, hogy goromba stílusban folytat propagandát Magyarország ellen, és felszólították őt, illetve helyettesét is, hogy hagyják ezt abba, de ennek ellenére nem tették. Lásd Schmidt külügyi sajtóattasé feljegyzése a megbeszélésről.

minden bizonnyal szerepet játszott a román külpolitika 1942. őszi irányváltása. A formai változatlanság fedezékében Mihai Antonescu titkos csatornákon keresztül tapogatózni kezdett az angolszász hatalmak felé,⁸¹ ugyanúgy, mint tette ugyanekkor Magyarország is.⁸² És ekkor még ugyanazzal az alapvető hibával is: nem mérték fel, hogy az angolszászok csak a Szovjetunióval együtt hajlandók a békefeltételekről tárgyalni.

Antonescu Bossynak küldött válaszában óvatosságra intette a követet, az ügy alapos kivizsgálására kérte, és igazából nem vett tudomást a felmentési kérelemről. A kérdés súlyosságát azonban mutatja, hogy még aznap elküldte a válaszát.⁸³ Bossy ebbe nem nyugodott bele, így október 25-i terjedelmes táviratában már nem csupán Berlin, hanem Bukarest bizalmatlanságáról is beszél.⁸⁴ Killinger, bár félvállról korrigálta a rágalmát, ezt olyan stílusban tette, hogy tovább rontotta a Bossyval való kapcsolatot, mondván, hogy a román követ „vihart kavart egy pohár vízben”.⁸⁵ Ez volt az a konkrét konfliktus, amely Bossyt Berlin elhagyására sarkallta, ám a mélyben más is meghúzódtott.

A korabeli naplóbejegyzésekből ugyanis kirajzolódik, hogy Bossy – mint oly sokan mások – 1942 végén már nagyon tartott Németország vereségétől (1942. december 4–8.: „Itt [Svájc –

lésről 1942. szeptember 26-án. In: *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945*. [Források a német külpolitikához 1918–1945, továbbiakban ADAP]. Band E, 3. Hrsg.: Ingrid KRÜGER-BULCKE–Hans G. LEHMANN. Vandenhoeck–Ruprecht, Göttingen, 1974. 311. sz. irat 538. Weizsäcker külügyi államtitkár 1942. február 7-i feljegyzése is tanúsítja, hogy Bossyt felszólították, hagyjon fel a Magyarország elleni ellenséges propagandával. Lásd ADAP E1 214. sz. irat. Ám a németek minden intelme hiábavaló volt. 1942. október 26-án maga Bossy jelentette a külügyminisztériumnak, hogy a németek mérsékleltre intették a magyarellenes propaganda miatt, azonban egy ellenpéldával vágott vissza beszélgetőtársának, Woermann-nak. Lásd AMAE Fond 71/Germania Vol. 90. 293–294.

⁸¹ Erről részletesebben lásd L. BALOGH Béni: I. m. 256–267.

⁸² *Magyar–brit titkos tárgyalások...* I. m.

⁸³ Mihai Antonescu választávirata Raoul Bossynak 1942. október 22. AMAE Fond 71/Germania Vol. 90. 262–263.

⁸⁴ Raoul Bossy távirata Mihai Antonescunak 1942. október 25. Uo. 286–290.

⁸⁵ *Jurnal*. I. m. 143. és Bossy távirata Mihai Antonescunak 1942. október 26. AMAE Fond 71/Germania Vol. 90. 291.

M. R.] már egyetlenegy ember sem hisz a tengely⁸⁶ győzelmének lehetőségében.”⁸⁷), a bolsevizmus győzelmétől; és ebben felsejlett az ő egzisztenciális félelme is, a társadalmi osztályára, az arisztokráciára váró teljes marginalizálódás. Bossynak a magyar arisztokratákkal való kapcsolatai is jelzik, hogy a társadalmi osztályok egyezősége esetenként felülírja az etnikai identitás különbözőségét.⁸⁸ Több esetben tudott egy húron pendülni a magyar arisztokrata körökkel. 1943. február 9-i naplóbejegyzésében írja le aznapi találkozását Antonescu marsallal, akinek nem éppen reálisan elmondja, hogy Németországban nem létezik már olyan ember, aki a birodalom győzelmében hinne, és nagyon nagy azoknak a száma, akik a nemzetiszocializmus bukását kívánják. Defetista közvéleményről, pánikhangulatról beszélt. Antonescu erre válaszul azt dörgölte Bossy orra alá, hogy az őt körülvevő anglofil arisztokrata körnek a vélekedését közli csupán.⁸⁹ Ám a nemzetiszocializmussal szemben sok-sok averziót tápláló Bossy a bolsevizmus győzelmétől még ennél is jobban félt. Ezen a ponton lehetett volna meg a közös nevező a hivatalos magyar politikával is. Ám a ténylegesen soha nem létezett Berlin–Róma–tengely összeroppanása, majd a teheráni konferencia más keretekbe helyezte a béketapogatózásokat is.

Az elmondottakból is látható, hogy Raoul Bossy naplója (és emlékirata is) igen fontos magyar szempontból is. Úgy gondoljuk, hogy szükséges kívülről is magunkra tekinteni, ez esetben egy román diplomata szemszögéből, mert a valóságra való rálátást a többféle nézőpont figyelembevétele erősíti. És innen nézve is vélhetőleg nem a „történelem szubjektív fogalmának” megalakítását, hanem a múlt egy piciny részletének a tisztábban látását segíti a napló, ha azt kellő forráskritikával, kontrollforrások bevonásával vizsgáljuk.

⁸⁶ A tengely – mint ahogy arra Pritz Pál hívja fel a figyelmünket – a maga realitásában soha nem létezett, mert nem két egyenlő fél szövetsége volt. Lásd PRITZ Pál: Magyar diplomácia és német elképzelések Kelet-Közép-Európában. In: PRITZ Pál: *A relativizálás elfogadhatatlansága*. I. m. 138.

⁸⁷ *Jurnal*. I. m. 150.

⁸⁸ Erre több példát hoz EGRY Gábor: I. m.

⁸⁹ *Jurnal*. I. m. 163–165.

Raoul Bossy élete pedig a szokványos igazság újabb példája: tehetség, szorgalom és egyéb hasonló érték szinte semmi védelmet nem nyújt a történelem viharában. Neki legalább az élete, családja, sőt javai egy része is megmaradt.